

Дубасенюк О. А.,

УДК 378:159

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир

Антонов О. В.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри іноземних
мов і новітніх технологій навчання,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир

МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Освіта XXI століття має базуватися на "новому холізмі", тобто цілісності, вищому синтезі наукового гуманізму, розвитку в особистості розумових, творчих

здібностей, соціальної відповідальності, гармонії інтелектуальних і фізіологічних компонентів індивіда. В умовах сучасних викликів освіта має сприяти всебічному розвитку особистості, формуванню її світоглядної культури, індивідуального досвіду, інтуїції і творчості, вихованню соціальної та моральної відповідальності, глобальної свідомості.

Особливого значення в умовах сучасних викликів набуває ментальна діяльність викладача вищої школи. Про це свідчать дослідження таких науковців як В. Андрущенко, О. Антонова, І. Бех, С. Гончаренко, В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало та ін. [1, 2, 4, 6].

Мета дослідження: проаналізувати особливості ментальної діяльності викладача вищої школи.

Інтелектуальна спрямованість діяльності викладача ЗВО характеризується цілісним науковим підходом до аналізу педагогічних явищ, передбачає сформованість системи ноосферних знань у галузі природничої та педагогічної освіти, наявністю інтегрованого ціннісного світогляду, розвитком інтелектуальних здібностей, критичного та креативного мислення, сформованістю наукової якості знань і наукового стилю мислення (В. Кремень, Т. Левовицький, Д. Чернілевський). Викладач прагне будь-яке педагогічне явище розглянути всебічно в системі зв'язків і відносин з іншими об'єктами Володіє методологічним інструментарієм, що вимагає не тільки аналітичного узагальнення, але й інтерпретації з єдиних теоретико-методологічних позицій, системного внутрішнього узгодження, розробки нових дослідницьких обґрунтувань і поглядів на певні аспекти організації і ведення дослідження. Такі викладачі орієнтують навчальний процес на фундаментальні знання, цінності та універсальні способи діяльності. Цей підхід характеризує перехід від "освіти на все життя" до ціложиттєвого навчання, передбачає орієнтацію на засвоєння глибинних, сутнісних зв'язків і складових цілісної наукової картини світу, вихід на системне, цілісне пізнання і самопізнання; розвиток наукового стилю мислення, діяльності, спілкування; потреби в безперервній самоосвіті і саморозвитку фахівця [6; 7; 8; 10].

Відтак, **ментальна модель** діяльності викладача вищої школи передбачає системне осмислення різноманітних педагогічних процесів та явищ. У контексті системного підходу такі педагоги можуть виявляти інтегративні системні властивості та якісні характеристики. На цій основі відбувається вивчення педагогічних закономірностей професійної підготовки вчителя шляхом розроблення цілісної інтегративної моделі, що вивчає системи об'єктів і дозволяє виокремити різноманітні сутнісні функції, елементи, компоненти, їхні зв'язки й відношення, системоутворювальні чинники й провідні умови функціонування педагогічних систем у їх статичному й динамічному аспектах. Викладачі, як правило, спочатку

аналізують систему вирішення певної проблеми, спираючись на відповідні філософські ідеї та методологічні підходи.

Важливу роль у цьому процесі може відіграти ментальна карта, яка відображає спрощений і візуальний зразок зв'язків і міжзв'язків між різними елементами ідей або теми. Вона може бути створена вручну на папері або за допомогою спеціального програмного забезпечення. Візуальна структура ментальної карти покращує запам'ятовування, розвиває творче мислення, стимулює генерацію ідей та пошук нестандартних рішень, структурує завдання та плани, робить їх зрозумілими та здійсненними. Цей інструмент незамінний для складних проєктів, оскільки допомагає розкласти інформацію на простіші складники.

Великого значення у ментальній моделі діяльності викладача набувають сформоване критичне мислення і креативність.

Критичне мислення. На основі термінологічного аналізу особливостей критичного мислення дослідником нами зроблено висновок, що різні дослідники по різному підходять до розуміння цього феномену. Так, К. Мередіт, Ч. Темпл визначають критичне мислення як складний ментальний процес, який починається із залучення інформації і закінчується прийняттям рішення. Уїллінгейм визначає концепт критичного мислення як здатність людини чітко виділити проблему, яку необхідно розв'язати, самостійно знайти, обробити, проаналізувати та дати оцінку певній інформації. Д. Стіл розуміє критичне мислення як *здатність людини* чітко виділити проблему, яку необхідно розв'язати; вміння самостійно знайти, обробити, проаналізувати та дати оцінку певній інформації. Також, критичне мислення визначають як здатність людини (природну чи сформовану) до самостійної оцінки явищ навколишньої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей; вміння бачити їх позитивні й негативні сторони, а також прагнення до кращого, більш оптимального *розв'язування проблем*, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій [1]; важливий і вдумливий розгляд різних, а часом і протилежних підходів і розумінь *проблеми* з метою прийняття обґрунтованих рішень та формулювання оцінок [5]; процес, за допомогою якого розум опрацьовує інформацію з метою досягнення або продукування ідей, або розв'язання проблеми; спосіб оцінки автентичності, цінності або точності чогось [5].

Українські дослідники О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко, І. Баранова [9], виділяють різні підходи до розуміння критичного мислення як багаторівневого та варіативного явища, в якому відображаються морально-етичні настанови, соціально-політичні риси, оцінний досвід, ціннісні орієнтири, знання людини, способи розумових і практичних дій; ґрунтується на спроможності бачити та оцінювати альтернативи, пріоритети; спрямоване на пошук стратегій вирішення

життєвих і навчальних проблем; сприяє формуванню здатності людини усвідомлювати власну позицію щодо певного питання, уміння знаходити нові ідеї, аналізувати події та критично їх оцінювати; характеризується практичністю та рефлексивністю.

Загалом критичне мислення спрямоване на опрацювання інформації за допомогою ефективних мисленнєвих прийомів (аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення фактів тощо) та її оцінювання щодо джерела, досвіду, спостереження, правильного міркування і зібраних даних [9]. У педагогічній літературі критичне мислення розглядається як мислення вищого порядку, що ґрунтується на інформації, у ході опрацювання якої відбувається оцінювання думок, гіпотез, шляхів їх доведення.

Креативне мислення. Креативний підхід реалізує творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; це здатність породжувати множину різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності. У науковій літературі поняття "креативність" (від лати. Creatio – творення) розглядається у двох основних значеннях: у вузькому значенні слова – це дивергентне мислення, відмітною особливістю якого є різнонаправленість і варіативність пошуку різних, у рівній мірі правильних рішень щодо однієї і тієї ж ситуації. Креативність у широкому сенсі слова – це творчі інтелектуальні здібності, в т.ч. здатність привносити щось нове в досвід (Ф. Баррон), породжувати оригінальні ідеї в умовах дозволених або постановки нових проблем (М. Уаллах), усвідомлювати проблеми і суперечності, а також формулювати гіпотези щодо бракуючих елементів ситуації (Е. Торренс), відмовлятися від стереотипних способів мислення (Дж. Гілфорд). Креатив – творча людина, схильна до нестандартних способів вирішення задач, здатна до оригінальних і нестереотипних дій, відкриття нового, створення унікальних продуктів [12].

Креативний педагог, з погляду А. Морозова і Д. Чернілевського, передбачає не вирішення готових педагогічних задач, а генерацію, творче формулювання та розробку ідей, задумів і проєктів. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів передбачає врахування критеріїв креативності. До них відносять комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності особистості: 1) *побіжність* (кількість ідей, що виникають в одиницю часу); 2) *оригінальність* (здатність проводити "рідкісні" ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей); 3) *сприйнятливність* (чутливість до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності, а також готовність гнучко і швидко перемикатися з однієї ідеї на іншу); 4) *метафоричність* (готовність працювати у фантастичному, "неможливому" контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для виразу своїх думок, а також уміння в простому бачити складне і, навпаки, в складному – просте [7; 13].

Висновки. Отже, метальна діяльність викладача вищої школи характеризується цілісним науковим світоглядом, володінням ним теоретичними та методологічними засадами, фундаментальними знаннями, цінностями, переконаннями, а також розвиненим критичним та креативним мисленням.

Список використаних джерел

1. Белкіна О. Критичне мислення учнів початкових класів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 5. С. 37–44.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ : Вінниця, 2008. 278 с.
3. Гоцуляк Ю. В., Гальченко М. С. Наукова освіта в Україні: теоретичний та нормативно-правовий контекст. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 4. С. 5–11.
4. Дубасенюк О., Вознюк О., Копетчук В. Типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. № 36 (2). С. 18–24.
5. Костюшко І. В., Гандзілевська Г. Б. Критичне мислення як необхідна складова професійної компетентності сучасного вчителя. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.10.22.html> (дата звернення: 18.04.2025).
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. С. 4–9.
7. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / Д. В. Чернілевський та ін. ; за ред. Д. В. Чернілевського. 3-тє вид., перероб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
8. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр. / редкол.: Н. Г. Ничкало (голова) та ін. ; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровик ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ : Богданова А. М., 2013. 456 с.
9. Пометун О., Пилипчатіна Л., Сущенко І., Баранова І. Основи критичного мислення. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2010. 74 с.
10. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, діяльності, перспективи: зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012.
11. Стіл Д. Розвиток критичного мислення в навчанні різних предметів : навч. посіб. Київ : Інтеллект, 2015. 76 с.
12. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2012.
13. Чернілевський Д. В. Педагогіка вищої школи : підручник. 2-ге вид., перероб. і доповн. Вінниця : АМСКП, 2010. 468 с.